

LAMAİZM (TİBET BUDİZMİ)

Yazan : Jorge Luis BORGES

Çev. : H. İbrahim AÇMAZ

Lamaizm, teokratik, hierarşik, politik, ekonomik ve cin ilmiyle ilgili Mahayana'nın (1) ilgi çekici bir uzantısıdır. Buda, Hindistan'ın kuzeyinde Ganj yakınında dinini yayar; Lamaizm ondördüncü yüzyılda doruk noktasına erişir. Katolik mezhebi ile yakınlığı Rhys Davids ve hemen hemen bu konuyu ele alan herkes tarafından belirtilir.

Komünistler 1949 da Çin'de iktidarı ele alırlar ve Tibet'le uğraşmakta gecikmezler; dinî geleneğe saygı göstermeyi antlaşmayla taahhüt etmelerine rağmen, eski kültürün hemen hemen bütün kurumlarını yıkarlar. Dalay - lama (2) Hindistan'a kaçar ve bugün eski inancını muhafaza eden tek yerleşme yeri Darjeeling'i meydana getiren çok sayıda mümin onu takip eder.

Hinayana (inancında) (3) papazlar yok, keşişler vardır, tam tersine lamaizm bize, ortaçağ papaları gibi, Dalay - lama (Şerefli kral) ve Pençen - lama (4) (Şerefli efendi) adlı iki önderi, maddî ve manevî gücü birlikte icra eden apaçık bir düzeni gösterir. Tibetliler ve Moğollar gibi barbar halklar, Dört Mukaddes Hakikat (5)

Qu'est-ce que le Bouddhisme, 1979, Saint - Amand (Cher) sayfa 85 - 96 da bulunur. «Le Lamaïsme» adlı bölümün tercümesidir. Tercümedeki dipnot ve açıklamalar tarafından alınmıştır. (Çeviren)

1. «Büyük Araba» Budizm'in bilkassa kuzey bölgelerde aldığı şekil Bkz.: An-nemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara 1955 (A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayını) s. 202.
2. Lamaizmdeki «Sarı Mezhebin» reisi, Başşehir Lasa şehrindeki Potaladır. A.g.e. s. 223.
3. «Küçük Araba» Serendip, Birma, Siam, Kamboçyada görülen, eski Budizm'in özelliklerini muhafaza eden Buddizm. A.g.e. s. 200.
4. Lamaizm'in «Kırmızı Mezhebinin» ruhani reisi: Tibet'te bulunan Taşılunpa adlı manastırda bulunan bu Lama, Dalay - Lama'dan fazla dinî meselelerle meşguldür. A.g.e. s. 243.
5. a) Budizm'de ıstırap
b) İstırapın sebebi
c) İstırapların sebebinin kaldırılması
d) İstırapın sebebini kaldırmaya götüren yolun ne olduğu A.g.e. s. 225.

ve Sekiz Kola Ayrılan Yol'un (6) katı sadeliği ile yetinecek güçten uzaktırlar; onları ayin usûlünün gösterişleri, karışık ayinler, tesbih çekme, mahallî ilâhların ve zor olan eski uygulamaların icrasıyla cebzetmek gerekir, yoksa onları kökünden söküp atmak imkansızdır. Bernard Shaw (7), Kongo'nun bir zencisinin hristiyan olması, hristiyanlığın Kongo'nun bir zencisi haline gelmesi demek olduğunu yazar; benzer bir gelişme, Tibetlilerin inançlarını, tabiatın ve ölümlerin ruhlarında tekrar bulmalarını sağlar. Zaten bu uzlaştırmacılık Mahaya'nın sihirli ve çok tanrıci karakteriyle kolaylaşır.

Budizm, bir başka din olan komünizmle yer değiştirmeden önce, Tibet halkının büyük bir kısmı manastır hayatını devam ettiriyordu. Her aile genellikle erkek çocuklarından birini en yakın manastıra emanet ediyordu; 8 veya 9 yaşında dine yeni katılan kimseye, keşiş olması için aşılması güç olan mertebe, papaz çömezi oluncaya kadar bir üstad tarafından din sırları öğretiliyordu. Sınıflamanın dördüncü derecesi baş papazlıktı ve baş papaz olunca, liyakat, saygı ve iktidar elde edilirdi.

Dalay - lama ölünce, genellikle ruhunun mütevazi bir aileden gelme bir çocukta ortaya çıkacağına ve daha rahat olması için manastırın çevresinde büyüdüğüne inanılır. Kehanetlerle keşfedilince tahta oturur. Çocuğun mütevazi aileden seçimi hususundaki tercih demokratik bir mülahazadan kaynaklanmaz : Seçim biçimi, düzenin menfaatlerinde güçlü ailelerin müdahalesinden kaçınmak kaygısına uygun düşer. Böylece Dalay - lama'nın, nesilden nesile geçen daima aynı şahıs ve Avolakiteşevara'nın (8) cismanî şekli olduğu anlaşılır. Özellikle dalay - lama'ya yapılmış (Om mani padme hum) şeklindeki sihirli yakarış, denizde kaybolan nilüfer yaprağının üzerindeki çiğ damlasına benzetilmiş bir ölünün yok oluşunu ifade eder. Tibet'te tapılan tanrılar birliği, Buda'ları ve onların ünlü müritleri Budisattva'ları (9), inkârcı filozof Nagarjuna'yı ve

6. Sekiz Kola Ayrılan Yol (8 katlı yol) : a) Doğru inanış, b) Doğru irade, c) Doğru söz, d) Doğru iş, e) Doğru yaşayış, f) Doğru çalışma, g) Doğru düşünüş, h) Doğru murakabe. A.g.e. s. 92.
7. İrlanda'lı yazar, 1856 da Dublin'de doğdu roman, deneme, tiyatro yazdı, 1925 de Nobel ödülü aldı, 1950 de öldü. Nouveau Petit Larousse, Paris 1970 bkz. Shaw, George Bernard.
8. Tibet'in millî ilâhı, on veya on bir yüz ile temsil edilir. Çin ve Japonya'da bir ilâhe şeklinde görülmektedir. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara 1955 (A. Ü. İlahiyat Fakültesi yayını) sayfa : 156.
9. Buda namzedi. A.g.e. s. 157.

Küçük tanrıların karışık bir grubunu : korkunç görünüşlü cinlere karışmış prensleri; dört ana yönün dört muhafızını; amblemleri ölü başı, erkeklik organı ve tabiatın güçlerini birleştiren güçler olan, cehennemlerin beyi ve ölüler hakimi Yama'yı (10) içine alır. Budizmin Tibet'te yayılması ahlâkî bir gelişme-gösterir; bu yeni kavram, iyi amellerin ölümden sonra mükafatlandırılacağı ve kötü amellerin cezalandırılacağıdır. Ortodoks Budizm'den daha mantıkî olan Lamaizm, «karma» (11) doktrinini kabul etmez ve nesilden nesile (göç eden özel ruh) akidesini tercih eder. Ölü, bu dünyada veya başka bir dünyada veyahutta cehennemlerin birinde tekrar doğabilir.

Şeytanlar sizi her an gözetler ve onları kaçırmak için keşişlerin yaptığı eksiksik formülleri ve tılsımları edinmekle tedbir alınır. Hastalar da ihmal edilmezler; bir keşiş Kutsal Kitapları onlara ezber okumaktan ibaret olan tedavi yollarını uygular. Durmadan tekrar edilmiş bazı mukaddes sözler, kötü ruhları koğar, hastaları iyileştirir ve cennetin ilk anaharlarıdır. En güven vereni «Om mani padme hum» dir. Şeytanı kaçırmak için yapılan duaların fazileti veya Mantra (12) bazan unutulmuş deyimlere aittir olan kelimelerin manasından ziyade, onları teşkil eden harflerin sihirli düzeninde yatmaktadır. Okuyucu alfabenin harflerinin her birine yaratıcı güç veren Yahudi kabalasını (Yahudi mistiğinin en önemli eseri, Tevratın yorumlanıp hep mecaz anlamına alınmasını) hatırlar. Zehirli, öldürücü, kavgacı, yakıcı, mutlu, hoş, sağlığa iyi gelen, nötr harfler vardır, onların ustalıklı düzenlenmesi büyüünün etkisini artırır. Rahibin hüyüsü ile etkisiz hale gelmeyen şeytan yoktur.

Mantr'nın yazılı olarak formüleştirilmesi sözlü ifadesinden daha az etkili değildir. O evlerin ve tapınakların çatılarını süsleyen muz ağaçları, elbiseler ve muskalar üzerine yazılır; iyileşmeye çalışan hasta kendine uygun düşen perhizlerden birini yapar. Büyülü güçlerle dolu, silindirik şeklindeki el kitabının kullanılması geçerli adettir. Her yürüyüş veya dönüş, bir ibadet veya lütufların çoğalması anlamına gelir. Bu lütufları, miktar lâyük görüldüğü za-

10. Hindistan'da ölümü ilk gören insan. Bundan dolayı ölülerin kralı ve ahirette hakim olarak tasvir edilmiştir. A.g.e. s. 194.
11. «Amel». Hindistan'da çok eski zamanlardan beri mevcut olan, Brahad-aranyaka- Upanışad'da yazılan bir tasavvura göre, insanın amelleri, bundan sonraki hayatının hususiyetlerini tayin etmektedir; bu suretle şahsî olmayan bir adalet sayesinde iyi ameller mükâfat, kötü ameller ise ceza görecektir. Karma kıyamette ilâhî bir adalettir. A.g.e. s. 235.
12. Mukaddes söz, beyit, formül; Hindistan'da hususî bir kudrete haiz olan, ibadetlerde murıdanılan kısa söz veya dua. a.g.e. s. 239.

man ayını müzik ve danslar eşliğinde, tapınaklara yapılan bağışlarla kuvvetlendirmek uygundur. Zenginler, mücevherler, kıymetli madenler, fakirler ise erimiş domuz yağı sunarlar. Çok tehlikeli şeytaniar, bağışları ancak gün battıktan sonra kabul ederler.

Üikenin bütün ürünlerine, hayat ve ölüm hukuku dahil kanunların en iyi şekilde yapılmasına, ülkede oturanların bu dünyada olduğu gibi gelecek hayatlarının da kaderine sahip olan Tibet rahiplerinin gücü çok büyüktür ve cisim üzerine olduğu kadar Ruh üzerine de uzanır.

Swedenborg'dan (13) farklı olarak, Lamaizm, hristiyan doktrini gibi can çekişme saatine açık bir önem verir. Bu saat geldiği zaman veya hatta ölümden sonra, can çekişen insana veya ölüye, yani cehennemlerde maceraya atılan yolcu için bir takım talimatları ihtiva eden «Bardo - Thödol» Kulak vasıtasıyla hürriyete kavuşturma adlı kitabı okur; ölü gömülünce tören devam eder; ölünün resmi önünde yapılan tören 49 gün sürer. Daha sonra resim yakılır.

Vucudun ölmesinden sonra ilk safha, bardo, 4 gün süren derin bir uykudur; daha sonra sadece öldüğünü bilen ruhu büyüleyen parlak bir ışık belirir. Eğer o daha önce kurtuluşu elde etti ise bu ışıklı safha sonuncudur; papaz ölüye şöyle telkin verir : «Hiçlik aleminin boşluğunda olacağını düşünmek zorunda olmadığın engelsiz, parlak, heyecanlı ve mutlu gibi düşündüğün aynı akıl şimdi yokluk olan öz akhın, vicdandır, kusursuz olan Buda'dır.» Daha sonra papaz ona, su üzerinde görünen ayın yansıması gibi olduğunu, koruyucu tanrısı hakkında derin derin düşünmesini tavsiye eder. Ölü, elbiselerinin elinden alındığını, odasının süpürüldüğünü görür ve kendi yakınlarının ağlayıp sızlanmalarını duyar, fakat o, onlara cevap veremez. Bu durumda hayaller görmeye başlar : Önce iyi yürekli tanrılar daha sonra dev şeklinde kötü yürekli tanrılar görünürler. Rahip bu şekillerin kendi öz vicdanını temsil ettiklerini ve onların nesnel hiç bir gerçeğe sahip olmadıklarını söyler. Yedi gün boyunca herbiri farklı bir ışık saçan yedi barışsever tanrıyı görcektir; o aynı zamanda dünyası dahil, ruhun yeniden dirilebildiği dünyalara tekâbül eden ışıklar da görür. Her defa keşiş onu ilâhı-

13. İsveç'li mistik filozof (1688 - 1772) Nouveau Petit Larousse, Paris 1970 bkz. Swedenborg.

nı seçmeye ve onu SAMSARA'ya (14) devam etmeye kıskırtan ışıklardan vazgeçmeye davet eder; elbette ışıklar ve ilâhlar kendisinden ve topladığı karma'dan gelirler. Sekizinci günden itibaren öncüklerle aynı olan, fakat başka şekil altında görülen kötü yürekli tanrılar ortaya çıkarlar. İlki üç başlı, altı elli, dört ayaklıdır; alevlerle kaplı, insan kafatasları ve siyah yılanlarla süslüdür; sağ elleri bir kılıç, bir balta, bir tekerleği, sol elleri bir çan bir saban demiri ve kamını içtiği öünün kafatasını havada sallarlar.

Ondördüncü gün, kaplan, domuz, yılan ve aslan başlı dört yönün dört muhafızı ortaya çıkarlar; daha sonra kuzey, güney, doğu ve batıdan hayvan şeklinde başka tanrılar ortaya çıkacaklardır. Bütün bu şekiller dev gibidirler.

En sonunda ölüm tanrısı önünde ruh yargılanır. Her insan bir koruyucu ve bir zararlı cinle doğar; ilki beyaz taşlarla iyi amellerin; ikincisi siyah taşlarla kötü amellerin hesabını yapar. Ruh boşuna yalan söylemeye çalışır; Hakim (sorgu meleşği) hayatının bütün seyrini tekrar yaşatan Karma'nın aynasına danışır. Ölüm tanrısı vicdandır; Karma'nın aynası hafızadır.

Ölü, bütün bu uzun süreçteki hatalı tutumunu, anladığında yenidenecessüdünün ne olacağını bilir. NİRVANA'ya (15) ulaşanlar belli başlı safhaları daha önceden geçmişlerdir. Ruhun uzun gelişmesini detaylı bir şekilde takip etmek isteyen meraklı okuyucu (Giriş bölümü Jung'un yazdığı) W.Y. Esany - Wentz'in The Tibetan Book of the Dead (Tibet'in Ölüler Kitabı) adlı esere başvurabilirler. Bu kitabın adı, Mısırın Ölüler Kitabı'ndan mülhemdir. Tibet'e ait mistik bir başka parça, daha kolay okuma parçası, Kuşlar arasındaki Buda'nın değerli taç olan kanunu adlı şiirdir. (Belki sabah ve akşamın alaca karanlığında kuşların aynı zamanda olan konseriyle telkin edilmiş) Kuşlar meclisi fikri Yunan, İran, İngiliz ve Hind edebiyatlarında da bulunur. Gelenek, Buda'nın dinini tanrılara, yılanlara, şeytanlara, insanlara evrenin bütün dillerinde öğ-

14. Doğumlar silsilesi; her insanın karmasına göre tekrar ve tekrar dünyaya geleceğini iddia eden, bilhassa Hindistan'da Hinduizm büyük rahip tarikatlarında ileri sürülen telâkki. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara 1955 (A. Ü. İlähiyat Fakültesi yayını) s. 247.
15. Budizm'de en yüksek maksat; akıl için yok olan halbuki müsbet bir kıymet sonsuz ızdırapsız huzur; kosmoloji bakımından insanın artık doğum silsilesinden kurtulmuş olması, metafizik bakımından en yüksek kıymet, ifade edilmez saadet. a.g.e. s. 242.

rettiğini nakleder. Söz konusu olan şiirde bir Bodhisattiva yani, Avalokiteşvara sihirli bir şekilde guguk kuşu şekline girer, Tibet ve Hindistan'ın bütün kuşlarına vaaz verir. Akbaba, turna, kaz, güvercin, alakarga, gecekuşu, ardıç kuşu, horoz, tarla kuşu, kerkenec ve tavus kuşu hayatın bütün acılığını ve kararsızlığını açıklarlar. Papağanın isteği üzerine «söz sanatında usta» guguk kuşu onlara, evrende geçici ve boş olmayan hiçbir şeyin bulunmadığını tekrar eder; taş kaleler rüzgar üstüne inşa edilmişlerdir; dost ve ebeveyn toplantıları, yabancılarla ekmeğini paylaşan yolcuların toplantıları gibidir; vücutlar bulutlar gibi geçicidir; tavus kuşunun yanar döner tüyleri rüzgârın dağıttığı köpük gibidir; doğmak ve ölmek, doğmayı ve ölmeyi düşünme görmektir; evreni kurtarmaya çalışan Buda'lar bir hayalin Buda'larıdır. Kötülükte tecrübe kazanan çaylak ve karga hariç, bu vaazla iyice aydınlanmış kuşlar, kendi geleneklerini yeniden kuracaklarına söz verirler.

Bentlerin birinde horoz şöyle der :

Samsara'nın dünyasında yaşadığınız sürece sürekli mutluluk yoktur sizlere;

Dünyevî işler yerine getirilir

Ten ve kan içinde her şey geçicidir

Mara, ölüm tanrısı yok değildir asla

İnsanın en zenginini gücüyle tek başına

Mecburuz sevdiklerimizi kaybetmeye

Nereye baktarsanız bakın hiçbir şey yoktur muktedir olan devam etmeye

Anlıyor musunuz beni ?

François d'Assise (16)'de kuşlara vaaz verdi, fakat o, kendilerine «İki, üç kat örtü ve her yere gitme hürriyeti» vermiş olan Tanrı'ya borçlu oldukları minnettarlığı hatırlatmakla yetindi.

16. Françesko tarikatının kurucusu, 1182 de Assise (Ombri) de doğdu. Çok zengin bir satıcının oğlu, 1206 da dünya ile ilişkisini kesti ve kendisi gibi İncil'deki fakirliğe kendilerini adanmış öğrencilerinin arasında yaşadı. Efsanesi Assise'de halâ yaşar, 4 Ekim bayramıdır. 1226 da öldü. Nouveau Petit Larousse, Paris 1970.